

Η βασιλική παρουσία στις Αιγές

Παλαιά και νέα ευρήματα της ανασκαφής του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στη Βεργίνα

Χρυσούλα Σαατσόγλου-Παλιαδέλη

Ομότιμη Καθηγήτρια
Κλασικής Αρχαιολογίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο
Θεσσαλονίκης
Διευθύντρια Πανεπιστημιακής
Ανασκαφής στη Βεργίνα

Η απώλεια του Μανόλη Ανδρόνικου στις 31 Μαρτίου του 1992, 27 χρόνια από σήμερα, άφησε ένα μεγάλο κενό στην αρχαιολογική οικογένεια, το οποίο οι άμεσοι συνεργάτες του ανέλαβαν να αναπληρώσουν, συνεχίζοντας την πανεπιστημιακή ανασκαφή, ασκώντας τους φοιτητές τους στην ανασκαφική πρακτική, δημοσιεύοντας ή δημοσιοποιώντας τα ευρήματά τους και ακολουθώντας, με κάθε δυνατό τρόπο, τα δικά του βήματα για την ασφάλεια, τη συντήρηση, την κατανόηση, την προβολή και τη σημασία τους. Το άρθρο αυτό, που δημοσιεύεται στο παρόν τεύχος των «Θεμάτων Αρχαιολογίας», αφιερωμένο στη μνήμη του, είναι η ελάχιστη προσωπική τιμή για τον δάσκαλο, κυρίως όμως για τη δικαίωση του επιστήμονα, οι ερμηνείες του οποίου επαληθεύονται σταδιακά με μεγαλύτερη βεβαιότητα, χάρις όχι μόνον στα ευρήματα από τους τομείς που πρόλαβε να γνωρίσει, αλλά κυρίως από τα νεώτερα που έχουν έλθει στο φως, ή εκείνα που εξετάζονται εκ νέου και ισχυροποιούν τις απόψεις του.

Λέξεις ευρετηρίου

Βεργίνα
Αιγές
Αρχαία Μακεδονία
Ευρυδίκη Σίρρα
Φιλιππείον

1. Φοιτητές στο ανάκτορο της Βεργίνας (1968).

Είχα την τύχη να συμμετάσχω από τα φοιτητικά μου χρόνια, στα τέλη της δεκαετίας του '60, στην πανεπιστημιακή ανασκαφή της Βεργίνας (εικ. 1) και να γίνω αυτόπτης μάρτυρας της πρότυπης συνεργασίας των δασκάλων μου, Γεωργίου Μπακαλάκη και Μανόλη Ανδρόνικου, στην ολοκλήρωση της έρευνας του ανακτόρου, λίγα χρόνια αργότερα. Το 1969 δημοσιεύτηκαν, σε μια σημαντική μονογραφία, τα αποτελέσματα της μακράς ανασκαφής του Μανόλη Ανδρόνικου στο γειτονικό νεκροταφείο των τύμβων, πιστοποιώντας με ασφάλη δεδομένα την πρώιμη φάση (1000-700 π.Χ.) ενός εκτεταμένου αρχαιολογικού χώρου (εικ. 2α-β), ο οποίος είχε ήδη ενταχθεί, τριάντα χρόνια νωρίτερα (1937) από τον Κωνσταντίνο Ρωμαίο, στις ερευνητικές δραστηριότητες του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Είχε προηγηθεί, ήδη από τον 19ο αιώνα, ο εντοπισμός του εκτεταμένου αρχαιολογικού χώρου στις βόρειες παρυφές των Πιερίων από τον Γάλλο αρχαιολόγο Leon Heuzey και τον αρχιτέκτονα Honore Daumet (εικ. 3)· κατά τη σύντομη αλλά πολύτιμη έρευνά τους στο ανάκτορο και το νεκροταφείο, έφεραν στο φως ευρήματα, τα οποία δικαιολογούσαν –σχεδόν προφητικά– τον θαυμασμό τους για τον χώρο και τη σημασία του:

«Όποιο κι αν είναι το όνομα της άγνωστης αυτής πόλης, η σπουδαιότητα των ερειπίων της την κάνει κάτι σαν την Πομπηία για τη Μακεδονία. Θα

2α. Βεργίνα. Το νεκροταφείο των τύμβων.

2β. Βεργίνα. Χάλκινα κοσμήματα από γυναικεία ταφή του 8ου αι. π.Χ.

απομένει σε μας κάποια τιμή, επειδή είμασταν οι πρώτοι που τραβήξαμε με επιμονή την προσοχή των περιηγητών και των επιστημόνων σ' αυτό το σημείο...».

Αυτή η μακρόχρονη ανασκαφική δραστηριότητα στον αρχαιολογικό χώρο της Βεργίνας δεν είχε προσφέρει –παρά την ύπαρξη του ανακτόρου– άλλα στοιχεία για την ταύτισή του με κάποιαν από τις αρχαίες πόλεις της Κεντρικής Μακεδονίας. Την πρόταση των Γάλλων ανασκαφέων ότι ίσως ταυτίζεται με τη Βάλλα, είχε ήδη αποδεχθεί οι Κωνσταντίνος Ρωμαίος και, διστακτικότερα, ο Μανόλης Ανδρόνικος, ο οποίος προτιμούσε να την αφήνει ανώνυμη.

Η πρόταση του Άγγλου ιστορικού Nicholas Hammond, το 1968 (εικ. 4), ότι ο αρχαιολογικός χώρος της Βεργίνας, θα πρέπει να ταυτιστεί με τις Αιγές, την πρώτη πρωτεύουσα και βασιλική νεκρόπολη του Μακεδονικού βασιλείου, θα παρέμενε εκκρεμής, ευτυχώς όμως για λίγα μόνον χρόνια: το 1976,

ο Μανόλης Ανδρόνικος αποφάσισε να επιστρέψει συστηματικά στην ανασκαφή της Μεγάλης Τούμπας, με στόχο να αποκαλύψει τα μυστικά του μεγαλύτερου ταφικού τύμβου στο εκτεταμένο νεκροταφείο της αρχαίας πόλης, που είχε ερευνήσει με μικρές ανασκαφικές τομές το 1952 και το 1962-1963 (εικ. 5α-β).

Η ταύτιση της Βεργίνας με τις Αιγές

Οι κομματιασμένες επιτύμβιες στήλες των κλασικών και πρώιμων ελληνιστικών χρόνων, οι οποίες βρέθηκαν τακτοποιημένες στα ανώτερα στρώματα της Μεγάλης Τούμπας, κατά την πρώτη χρονιά της επιστροφής στην ανασκαφή της (εικ. 6), αντανάκλουν μια βίαιη και μαζική καταστροφή του κλασικού νεκροταφείου της αρχαίας πόλης από «βαρβάρους». Θύμιζαν την καταστροφή των αττικών νεκροταφείων από τους Πέρσες, στις αρχές του 5ου αι. π.Χ., αλλά και την εκ νέου χρήση τους στην κατασκευή του Θεμιστόκλειου τείχους των

Αθηνών, με έναν τρόπο που αντιστοιχούσε στην επιμελημένη συλλογή και ενσωμάτωση των μακεδονικών ταφικών μνημείων στην κατασκευή της Μεγάλης Τούμπας.

Με βάση τις παραπάνω διαπιστώσεις αλλά και τα δεδομένα της ανασκαφής, από τα οποία προέκυπτε η χρονολόγηση της καταστροφής των ταφικών μνημείων της Βεργίνας όχι αργότερα από το πρώτο τέταρτο του 3ου αι. π.Χ., ο Μανόλης Ανδρόνικος: (α) απέδωσε την έκταση και το μέγεθος της ιερόσυλης δράσης στους Γαλάτες μισθοφόρους του βασιλιά της Ηπείρου Πύρρου, οι οποίοι παρέμειναν στις Αιγές κατά το μικρό χρονικό διάστημα (274/273 π.Χ.) που εκείνος είχε επικρατήσει του Μακεδόνα βασιλιά Αντίγονου Γονατά (Πλούταρχος, Πύρρος 26, 11). (β) πρότεινε ότι οι μνημειακές διαστάσεις του τύμβου θα έπρεπε να αποδοθούν στην πρωτοβουλία ενός ηγεμόνα, προφανώς του Αντίγονου Γονατά, ο οποίος είχε τη δυνατότητα να υλοποιήσει την απόφασή του για την αποκατάσταση της ιεροσυλίας. (γ) αποφάσισε ότι η ανασκαφή της Μεγάλης Τούμπας έπρεπε συνεχιστεί, διότι ήταν ενδε-

3. Τοπογραφικό σχέδιο του αρχαιολογικού χώρου από τους Heuzey-Daumet (1876).

4. Ο Άγγλος ιστορικός N.G.L. Hammond στη Βεργίνα (1977).

5α. Η Μεγάλη Τούμπα τη δεκαετία του '50.

5β. Η Μεγάλη Τούμπα το 1976.

χόμενο να κρύβεται, κάτω από την τεράστια επίχωσή της, ένας τουλάχιστον, αν όχι περισσότεροι ασύλητοι –και ίσως βασιλικοί– τάφοι.

Στα επόμενα τέσσερα χρόνια (1977-1980), ο Μανόλης Ανδρόνικος, αντιμέτωπος με τον τεράστιο χωμάτινο όγκο –που είχε ήδη δενδροφυτευτεί από τους κατοίκους του χωριού– και λαμβάνοντας κάθε προφύλαξη για την ασφάλεια όσων μετείχαν στην έρευνα των χαλαρών του χωμάτων, ολοκλήρωσε χωρίς προβλήματα την ανασκαφή του, αποκαλύπτοντας δύο κατεστραμμένους (I και IV) και δύο μνημειακούς ασύλητους τάφους (II και III) (εικ. 7α-δ), το περιεχόμενο των οποίων απεδείκνυε απολύτως τη βασιλικότητά τους.

6. Ζωγραφιστή επιτύμβια στήλη από την επίχωση της Μεγάλης Τούμπας. 4ος αι. π.Χ.

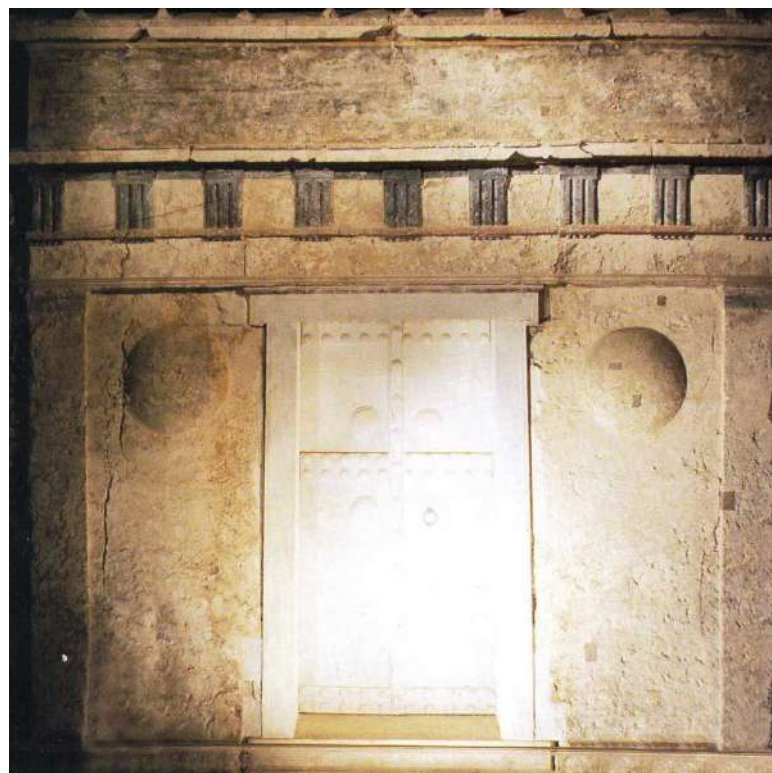
Η απόφαση του Ανδρόνικου, το 1981, να επεκτείνει την πανεπιστημιακή ανασκαφή στα αγροτεμάχια ανάμεσα στο νεκροταφείο και το ανάκτορο, που συνεχίζεται μέχρι σήμερα, αποδείχθηκε εξαιρετικά σημαντική καθώς εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της αρχαίας πόλης, ανάμεσα στα οποία αρκετά που παρέχουν νέα και ισχυρά δεδομένα για την ισχυρή βασιλική παρουσία στον συγκεκριμένο αρχαιολογικό χώρο, δικαιολογούν την ανεύρεσή τους στην αρχαία πρωτεύουσα του Μακεδονικού βασιλείου και δικαιώνουν τον N.G.L. Hammond και τον Μανόλη Ανδρόνικο, που πρότειναν την ταύτιση των ερειπίων της με τις Αιγές.

7α. Το τοιχογραφημένο εσωτερικό του τάφου I («της Περσεφόνης»).

7β. Η πρόσοψη του τάφου II (του Φιλίππου).

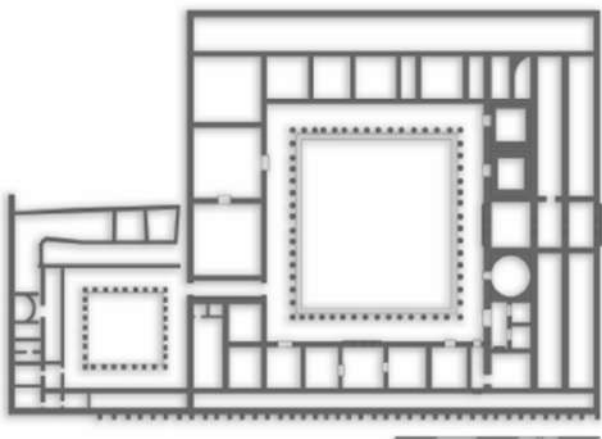
7γ. Η πρόσοψη του τάφου III («του Πρίγκιπα»).

7δ. Ο τάφος IV (« με τους ελεύθερους κίονες).

Ι. Η βασιλική παρουσία στο ανάκτορο των Αιγών και οι επιγραφικές μαρτυρίες του

Σε μικρή απόσταση νοτιοανατολικά από τον σύγχρονο οικισμό και σε μια σοφά επιλεγμένη θέση στις βόρειες παρυφές των Πιερίων, το ανάκτορο της Βεργίνας, με το μέγεθος και την ποιότητα της αρχιτεκτονικής του, δεσπόζει στον αρχαιολογικό χώρο που απλώνεται στα πόδια του. Κτισμένο από πωρόλιθο, με περιορισμένη χρήση του μαρμάρου στην κατασκευή του, καταλαμβάνει μian έκταση 10 σχεδόν στρεμμάτων (104,5X88,5μ.). Μια δωρική, διώροφη, κάποτε μνημειακή πρόσοψη στα ανατολικά, οδηγούσε σταδιακά στην κεντρική αυλή, γύρω από την οποίαν απλώνονταν δημόσιοι και ιδιωτικοί χώροι, στρωμένοι με υψηλής ποιότητας ψηφιδωτά δάπεδα.

8α. Η κάτοψη του ανακτόρου των Αιγών.

Με κάτοψη λιτή αλλά λειτουργική (εικ. 8α), το ανάκτορο της Βεργίνας αποτελεί έως σήμερα, το παλαιότερο βασιλικό κατάλυμα των ύστερων κλασικών χρόνων στη Μακεδονία, το οποίο, σε συνδυασμό με το Θέατρο και την Αγορά, απετέλεσε το πρότυπο για *τα βασίλεια*, τα ανακτορικά συγκροτήματα των ελληνοιστικών χρόνων.

Ένα κυκλικό δωμάτιο, η θόλος, στα αριστερά για τον εισερχόμενο, εγγεγραμμένο στους τετράγωνους τοίχους που το περιβάλλουν, φαίνεται πως ήταν αφιερωμένο στη λατρεία των πατρών θεών. Αυτό τουλάχιστον μαρτυρούν οι δύο επιγραφές που βρέθηκαν εντός του, το 1968, διατηρημένες αποσπασματικά στην κύρια όψη δύο μαρμαρίνων πεσσών. Το αρχικό τους ύψος –και κατά συνέπεια τον λειτουργικό χαρακτήρα τους– δεν είμαστε σε θέση να αποκαταστήσουμε, εκτός από τη διαπίστωση ότι δύσκολα μπορούν να ερμηνευθούν ως τμήματα του εσωτερικού αρχιτεκτονικού διακόσμου της θόλου.

Η πρότασή μας, ότι ανήκουν ενδεχομένως σε αναθηματικές αγαλμάτινες βάσεις του πρώτου ημίσεος του 2ου αι. π.Χ., αφιερώματα των τελευταίων μελών της δυναστείας των Αντιγονιδών προς τους πατρώους θεούς, γενάρχες και προστάτες του βασιλείου τους, στηρίζεται στη μορφή και το περιεχόμενο των αποσπασματικών επιγραφών που διατηρούνται στην κύρια όψη τους. Στην πρώτη από αυτές, διατηρείται με σαφήνεια ο τελευταίος στίχος μιας αναθηματικής επιγραφής προς τον Ηρακλή Πατρώο (εικ. 8β), ενώ στη δεύτερη (εικ. 8γ) διασώζεται μόνον η δοτική τής ανάθεσης προς τον ίδιο (ή προς άλλον) πατρώο θεό. Αν λάβουμε υπόψη την καταγωγή των βασιλέων της Μακεδονίας από τον Ηρακλή, οι δύο επιγραφές βεβαιώνουν για την ιερότητα του χώρου ανεύρεσής τους. Διατηρούν,

8β. Αναθηματική επιγραφή στον Ηρακλή Πατρώο, από τη θόλο του ανακτόρου των Αιγών.

8γ. Αναθηματική επιγραφή σε άγνωστο πατρώο θεό από τη θόλο του ανακτόρου των Αιγών.

άλλωστε, τα σημάδια, τα οποία λίγο μετά τα μέσα του 2ου αι. π.Χ., άφησαν πάνω τους οι Ρωμαίοι κατακτητές, που κατέλυσαν το Μακεδονικό βασίλειο, διαγράφοντας με επιμέλεια (*rasura*) από τις δύο επιγραφές, τα ονόματα εκείνων που τα είχαν αφιερώσει, με στόχο να τα απαλείψουν από τη μνή-

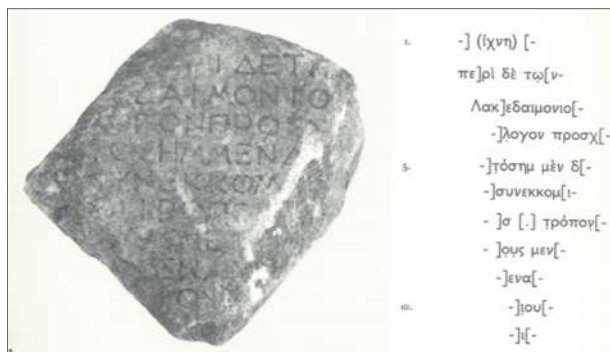
μη των σκλαβωμένων πλέον Μακεδόνων (*damnatio memoriae*). Λιγοστά ίχνη γραμμάτων που διεσώθηκαν από αυτή την επέμβαση, επιτρέπουν την απόδοση των δύο αναθέσεων στους γιούς του βασιλιά Περσέα, Αλέξανδρο και Φίλιππο, τελευταίους βασιλικούς γόνους της ανεξάρτητης Μακεδονίας.

II. Η βασιλική παρουσία στο θέατρο των Αιγών και μια επιγραφική μαρτυρία από την περιοχή του

Σε μικρή απόσταση, μόλις 60 μ., από το ανάκτορο, και σε χαμηλότερο επίπεδο από αυτό αλλά με σαφή την ένταξή του στον ίδιο πολεοδομικό σχεδιασμό του 4ου αι. π.Χ., εντοπίστηκε το 1981 το θέατρο της Βεργίνας (εικ. 9α). Παρά την αποσπασματική κατάσταση διατήρησής του (που περιορίζεται στην πρώτη μόνον σειρά των λίθινων εδωλίων, στο λίθινο, επίσης, ρείθρο για τα όμβρια ύδατα εμπρός από αυτά, στους αναλημματικούς τοίχους στις δύο παρόδους, στη θεμελίωση της θυμέλης στο κέντρο της κυκλικής ορχήστρας, και στη θεμελίωση της σκηνής στα ανατολικά) το θέατρο της Βεργίνας, από τα παλαιότερα του ελλαδικού

9α. Αιγές. Το ανάκτορο και το θέατρο.

9β. Επιγραφή του τέλους του 5ου αι. π.Χ. από την περιοχή του θεάτρου των Αιγών.

χώρου, συνδέεται φιλολογικά με το σκηνικό της δολοφονίας του Φιλίππου Β', όπως την περιγράφει ο Διόδωρος (16.94.4), και με την ανάρρηση του Αλέξανδρου Γ' στον μακεδονικό θρόνο, κατά τις παραμονές της εκστρατείας του νεαρού διαδόχου στην Ανατολή.

Ένα μικρό, δυστυχώς, απόσπασμα μεγαλύτερης επιγραφής από την περιοχή του θεάτρου, με σαφή χαρακτηριστικά δημόσιου κειμένου, το οποίο διατηρεί στους ελάχιστους διατηρημένους στίχους του τον όρο *Λακεδαιμονίων* (εικ. 9β), δεν παρέχει αρκετά δεδομένα για τη συσχέτισή του με συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα· εντούτοις, λόγω της μορφής των γραμμάτων της *στοιχηδόν* επιγραφής του, που χρονολογείται με ασφάλεια στα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Αρχελάου (413-399 π.Χ.), επιτρέπει υποθέσεις που συνδέουν τον βασιλιά της Μακεδονίας με την ανάμιξη των Σπαρτιατών στη διευθέτηση των σχέσεών του με τους Χαλκιδείς και τη συμμαχία τους.

III. Η βασιλική παρουσία στην Αγορά των Αιγών

Το πιο πλούσιο, μετά τους βασιλικούς τάφους, σύνολο ανασκαφικών και επιγραφικών δεδομένων για τη βασιλική παρουσία στον αρχαιολογικό χώρο της Βεργίνας, προέρχεται από το *Ιερό της Εύκλειας* (εικ. 10). Πρόκειται για ένα σύνολο αρχιτεκτονικών καταλοίπων και επιγραφικών μαρτυριών, η ανασκαφή του οποίου ξεκίνησε το 1982, φέρνοντας στο φως ευρήματα που επιτρέπουν την ταύτισή του με τμήμα της Αγοράς της αρχαίας πόλης. Ενταγμένο και αυτό στον ίδιο πολεοδομικό σχεδιασμό με το ανάκτορο και το θέατρο, το *Ιερό της Εύκλειας* βρίσκεται μόλις 80μ. βορειότερα αυτού, καταλαμβάνοντας ένα από τα άνητρα της κλιμακωτά κτισμένης αρχαίας πόλης. Με ίχνη της ανθρώπινης παρουσίας που ανάγονται στον 7ο αι. π.Χ., διασώζει στο νότιο τμήμα του αρχιτεκτονικά

κατάλοιπα που χρονολογούνται από τον 4ο αι. π.Χ. μέχρι και τα μέσα του 2ου αι. μ.Χ., όταν ο χώρος εγκαταλείπεται οριστικά.

Στη φάση του 4ου αι. π.Χ. ανήκουν: (α) ένας διθάλαμος, δωρικού τύπου, πώρινος ναός με πρόσοψη στην ανατολή· (β) η πώρινη θεμελίωση ενός μεγάλου βωμού στα ανατολικά του· (γ) μια τριθάλαμη, πώρινη επίσης, δωρική στοά σε επαφή με τον νότιο τοίχο του ναού.

Στα ίδια χρόνια εντάσσονται και τρεις μαρμαρινες κατασκευές, στα ανατολικά της δυτικής στοάς, από τις οποίες οι δύο σώζονται μόνο μέχρι το ύψος των ορθογώνιων ποδίων, που εδράζονται σε πώρινη θεμελίωση. Δεν θα είμαστε σε θέση να τις ερμηνεύσουμε και να τις χρονολογήσουμε, χωρίς την καλύτερα διατηρημένη, νοτιότερη ανάμεσά τους, η οποία διατηρεί τον παραλληλεπίπεδο κορμό της, με ακέραη αναθηματική επιγραφή στην κύρια (δυτική) όψη του.

10. Το Ιερό της Εύκλειας στη Βεργίνα.

1. Το πρώτο ενεπίγραφο ανάθημα της βασίλισσας Ευρυδίκης στην Εύκλεια (εικ. 11α-β)

Από τις αλλαγές που υπέστη, προφανώς μετά από κάποια καταστροφή και μεταγενέστερη προσπάθεια αποκατάστασης, η ενεπίγραφη αναθηματική βάση που αποκαλύφθηκε το 1982, διατηρεί τον παραλληλεπίπεδο κορμό της, ο οποίος εδράζεται απευθείας πάνω στο μαρμάρινο πόδιό της.

Τεχνικές λεπτομέρειες στην επιφάνεια του ποδίου βεβαιώνουν πως στην αρχική του μορφή ο ενεπίγραφος κορμός θα εδραζόταν πάνω σε ένα ελαφρώς μεγαλύτερο μέλος (ενδεχομένως με διακοσμητικά κυμάτια) και θα δεχόταν επίσης στο πέρας του ένα ακόμη μέλος που θα τον επέστεφε, και θα έφερε σημάδια υποδοχής για το, άγνωστης μορφής, ανάθημα. Εντούτοις, είναι ευτυχές ότι οι αλλαγές στην αρχική του μορφή δεν επηρέασαν την ενεπίγραφη όψη στον κορμό της, πάνω στην οποία διασώθηκε –χαραγμένη με εξαιρετική επιμέλεια στα όρια ενός πλαισίου με τη μορφή ταινίας– η μονόστιχη αναθηματική επιγραφή:

ΕΥΡΥΔΙΚΑ ΣΙΡΡΑ ΕΥΚΛΕΙΑΙ

[Η Ευρυδίκη (η κόρη του) Σίρρα (το αφιέρωσε στην) Εύκλεια]

Η ανεύρεση του συγκεκριμένου ενεπίγραφου μνημείου, κατά την πρώτη χρονιά της συστηματικής ανασκαφής στο σημείο αυτό του αρχαιολογικού χώρου, υπήρξε πολύτιμη για περισσότερους από

έναν λόγους: (α) καταρχήν επέτρεψε την ταύτιση της αναθέτριας με την Ευρυδίκη, κόρη του Σίρρα, βασίλισσα του Αμύντα Γ', μητέρα των γιών του, Αλέξανδρου Β', Περδίκκα Γ' και Φιλίππου Β', και γιαγιά επομένως του Μεγάλου Αλεξάνδρου, (β) αποκατέστησε, ταυτοχρόνως, με ασφάλεια την ορθή μορφή του πατρωνύμου της, *Σίρρας*, που είχε καταγραφεί στη φιλολογική παράδοση με την ανάγνωση *Ιρρας*, (γ) βεβαίωσε τη βασιλική παρουσία των Τημενιδών όχι μόνον στο ανάκτορο, όπως είδαμε, ή στο νεκροταφείο, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αλλά και στο συγκεκριμένο τμήμα του αρχαιολογικού χώρου, επιτρέποντας την ταύτισή του, χάρη στη θεά Εύκλεια που έγινε η αποδέκτρια της ανάθεσης, με τμήμα της Αγοράς των Αιγών.

2. Το δεύτερο ενεπίγραφο ανάθημα της Ευρυδίκης στην Εύκλεια από τον αποθέτη των γλυπτών

Η διεύρυνση της πανεπιστημιακής ανασκαφής αμέσως βόρεια και σε επαφή με το θεμέλιο του μεγάλου ναού, προκειμένου να ερευνησουμε αργολιθοδομικούς τοίχους μεταγενέστερης οικοδομικής φάσης, η μορφή και η χρήση των οποίων έπρεπε να διευκρινιστεί, έφερε στο φώς, το 1990, ένα ακόμη αναπάντεχο εύρημα: έναν μεγάλο αποθέτη, σκαμμένο στο φυσικό έδαφος, με κεραμικά ευρήματα τα υστερότερα των οποίων χρονολογούνται έως τα μέσα του 1ου αι. μ.Χ.

Ο λόγος της δημιουργίας του έγινε απολύτως σαφής, όταν εντός του ήλθαν στο φως μαρμάρινα γλυπτά του 4ου αι. π.Χ., ανάμεσα στα οποία ένα σχεδόν ακέραιο άγαλμα πεπλοφόρου, σε υπερφυσικό μέγεθος (εικ. 12α-β), το δεξί ένθετο χέρι και το επίσης ένθετο κεφάλι ώριμης γυναικείας μορφής, που συμπλήρωναν τον κορμό του, και μian ενεπίγραφη βάση μαρμαρίνου αγάλματος, που διατηρούσε ακέραιη την αναθηματική επιγραφή:

ΕΥΡΥΔΙΚΑ ΣΙΡΡΑ ΕΥΚΛΕΙΑΙ

[Η Ευρυδίκη (η κόρη του) Σίρρα (το αφιέρωσε) στην Εύκλεια]

Η ενεπίγραφη αναθηματική βάση αγάλματος που μας απασχολεί στο σημείο αυτό σώζεται ακέραιη. Με κυμάτια που πλαισιώνουν το κατώτατο και ανώτατο τμήμα της και ένα τόρμο για την υποδοχή μαρμαρίνου γλυπτού θεωρήσαμε, αρχικά,

11α-β. Ενεπίγραφο ανάθημα της βασίλισσας Ευρυδίκης στο Ιερό της Εύκλειας.

12α-β. Ενεπίγραφη βάση αγάλματος, αφιέρωμα της βασίλισσας Ευρυδίκης στην Εύκλεια, από τον αποθέτη των γλυπτών στο Ιερό της θεάς.

12γ-δ. Μαρμάρινο άγαλμα γυναικείας μορφής από τον αποθέτη των γλυπτών στο Ιερό της Εύκλειας.

πως θα δεχόταν το γυναικείο μαρμάρινο άγαλμα που βρέθηκε μαζί του. Ωστόσο, οι ακριβείς μετρήσεις στον τόρμο της ενεπίγραφης βάσης και ένα γύψινο εκμαγείο της πλίνθου του αγάλματος έδειξαν πως δεν μπορούν να συνανήκουν (εικ. 12γ-δ).

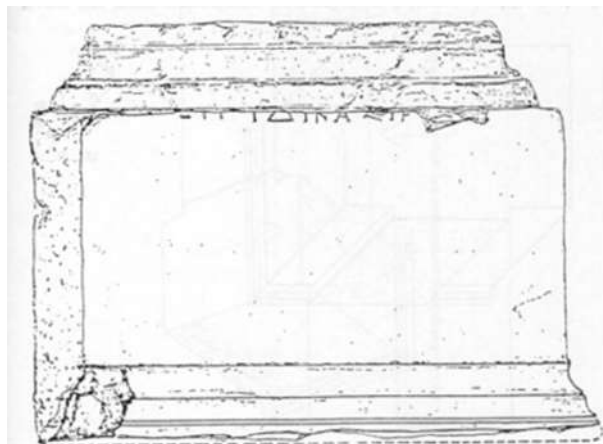
3. Ενεπίγραφη βάση αγάλματος της Ευρυδίκης από την περιοχή των Παλατιπίσιων

Ένα τρίτο ενεπίγραφο μνημείο, σχεδόν όμοιο στη αρχική του μορφή με το δεύτερο ανάθημα της Ευρυδίκης στην Εύκλεια, αλλά με διαφορετικού τύπου επιγραφή που διατηρεί, ωστόσο, το όνομα και τη πατρώνυμο της ίδιας βασίλισσας, είναι ενδεχόμενο πως ήταν ο αρχικός φορέας του αγάλματος της πεπλοφόρου από τον αποθέτη των γλυπτών.

Πρόκειται για ένα εύρημα της Κατερίνας Τσιγαρίδα, το οποίο είχε ανευρεθεί, το 1982, στην ανασκαφή μιας παλαιοχριστιανικής βασιλικής, βορείως του οικισμού των Παλατιπίσιων, λίγες εκατοντάδες μέτρα βορειανατολικότερα από το Ιερό της Εύκλειας. Έχοντας υποστεί τροποποίηση από βάση αγάλματος σε βάση ιωνικού κίονα (εικ. 13α-β), διατηρεί πάντως σε μίαν από τις πλευρές του ημικατεστραμμένη επιγραφή, με το όνομα και το πατρώνυμο της ίδιας βασίλισσας:

ΕΥΡΥΔΙΚΑ ΣΙΡΡΑ
[Η Ευρυδίκη, (η κόρη του) Σίρρα]

Διαφορετικό στη μορφή και τις διαστάσεις του από το πρώτο ενεπίγραφο ανάθημα της Ευρυδίκης στην Εύκλεια, αλλά μορφολογικά όμοιο με το

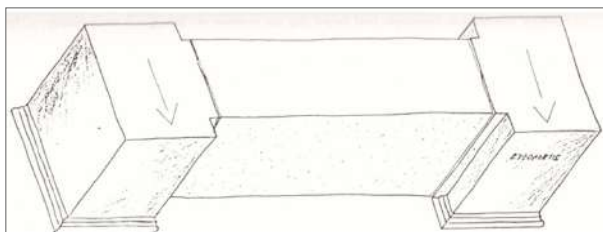
13α-β. Ενεπίγραφη βάση αγάλματος της βασίλισσας Ευρυδίκης από τα Παλατίτσια.

δεύτερο ανάθημα της Ευρυδίκης από τον αποθέτη των γλυπτών, το ενεπίγραφο μνημείο ανήκει στην κατηγορία των αγαλματικών βάσεων.

Η ερμηνεία του ως βάση για την υποδοχή λίθινου αγάλματος, στηρίζεται όχι μόνον σε τεχνικές λεπτομέρειες, όπως η ύπαρξη κυματίου στη βάση του, αλλά κυρίως στα ίχνη από βελόνι στην πάνω πλευρά του, που ανήκουν με βεβαιότητα σε πυθμένα υποδοχής τώρμου. Στο ίδιο συμπέρασμα οδηγεί και ο τύπος της επιγραφής, που περιορίζεται στο όνομα και το πατρώνυμο *Εὐρυδίκη Σίρρα*, και έτσι συνάγεται πως αρχικά έφερε γλυπτό το οποίο εικόνιζε τη βασίλισσα Ευρυδίκη.

Η μη αναμενόμενη χάραξη της επιγραφής στην αριστερή (ως προς τον θεατή) πλευρά της βάσης και όχι στην κύρια όψη της, μας οδήγησε στην πρόταση ότι το αποσπασματικό μνημείο, στην αρχική μορφή του, αποτελούσε τμήμα μεγαλύτερου συντάγματος, με το άγαλμα της βασίλισσας Ευρυδίκης στο αριστερό του πέρας. Επιπλέον, το γεγονός ότι ένα άγαλμα της Ευρυδίκης, βασίλισσας του Αμύντα Γ', ήταν αρχικά ιδρυμένο κατά παρόμοιο τρόπο στην αριστερή άκρη του ημικυκλικού συντάγματος του Λεωχάρη στο *Φιλιππείο* της Ολυμπίας (έως ότου μεταφέρθηκε, για λόγους που δεν γνωρίζουμε, στον παρακείμενο ναό της Ήρας του πανελλήνιου Ιερού), επιτρέπει να υποθέσουμε την ύπαρξη ενός ανάλογου, αλλά σχήματος Π συντάγματος, τοποθετημένου σε άγνωστο –μέχρις στιγμής– σημείο του αρχαιολογικού χώρου της Βεργίνας (εικ.13γ).

Οι τρεις επιγραφές από τον αρχαιολογικό χώρο της Βεργίνας, με το όνομα και το πατρώνυμο της βασίλισσας Ευρυδίκης –οι μοναδικές που σώζονται από την αρχαιότητα– βεβαιώνουν ότι η σχέση της

13γ. Πρόταση για την αποκατάσταση του ενεπίγραφου μνημείου από τα Παλατίτσια.

γυναίκας του Αμύντα Γ' με τις Αιγές, στο πρώτο και, ενδεχομένως, στις αρχές του δεύτερου ημίσεος του 4ου αι. π.Χ., δηλαδή σε μια περίοδο κατά την οποία η Πέλλα αποτελούσε πλέον το διοικητικό κέντρο του Μακεδονικού βασιλείου, δεν μπορεί να ήταν τυχαία. Άλλωστε, σε αυτή τη δυναμική γυναίκα οφείλεται σε μεγάλο βαθμό η, σχεδόν, ομαλή διαδοχή στον μακεδονικό θρόνο, μετά τον θάνατο του συζύγου της, Αμύντα Γ' (370 π.Χ.), τη δολοφονία των γιων της Αλέξανδρου Β' (365 π.Χ.) και Περδίκκα Β' (359 π.Χ.), για τη διασφάλιση της διαδοχής του οποίου ζήτησε, την ίδια χρονιά, τη βοήθεια του Αθηναίου στρατηγού Ιφικράτη. Αν εξακολούθησε η Ευρυδίκη να κατέχει σημαντική θέση, ως βασιλομήτωρ, και κατά την περίοδο της βασιλείας του Φιλίππου Β' (359-336 π.Χ.), δεν το γνωρίζουμε, μια και οι αρχαίες πηγές σιωπούν για το τέλος της. Ο συλημένος μακεδονικός τάφος, που βρέθηκε δίπλα στον τάφο «του Ρωμαίου» και που αποδόθηκε στην Ευρυδίκη, περιμένει τη δημοσίευσή του ώστε να υποστηριχθεί η ταύτιση.

4. Ενεπίγραφο απότμημα αναθηματικής επιγραφής της Λαο[δίκης], βασίλισσας του Περσέα, σε άγνωστο θεό

Αν οι δύο αναθηματικές επιγραφές της Ευρυδίκης στο Ιερό της Εύκλειας αντανακλούν τη μέγιστη ακμή του Μακεδονικού βασιλείου στα χρόνια του Φιλίππου Β', μια ακόμη εντελώς αποσπασματική επιγραφή από τον ίδιο χώρο (εικ. 14α) αντιπροσωπεύει τα τελευταία χρόνια της ανεξαρτησίας, λίγο πριν από τα μέσα του 2ου αι. π.Χ. Παρά τις εξαιρετικώς μικρές διαστάσεις του ενεπίγραφου λίθου, ύψους μόλις 16 εκ. και πλάτους 8 εκ., τα ελάχιστα σωζόμενα γράμματα των τριών στίχων επιτρέπουν όχι μόνον την ασφαλή τους ανάγνωση, αλλά και την προσπάθεια για την αποκατάσταση της αρχικής μορφής της επιγραφής, η οποία είναι αναθηματική προς κάποιον θεό, λόγω της δοτικής στον τρίτο στίχο:

Βασίλισσα]ΛΑΟ[δίκη
Βασιλέως]ΣΕΛ[εύκου
τω]ΙΘΕΩ[ι

Το ύψος των γραμμάτων (2,8 εκ.) και η επιμελημένη χάραξή της αποτελούν στοιχεία μνημειακότητας, ενώ η μορφή της τεθλασμένης οριζόντιας κεραίας του Α στον πρώτο στίχο, επιτρέ-

[Βασίλισσα] Λαο[δίκη]
[Βασιλέως] Σελ[εύκου]
[τω]ι Θεω[ι]

14α. Θραύσμα αναθηματικής επιγραφής της βασίλισσας Λαοδίκης σε άγνωστο θεό.

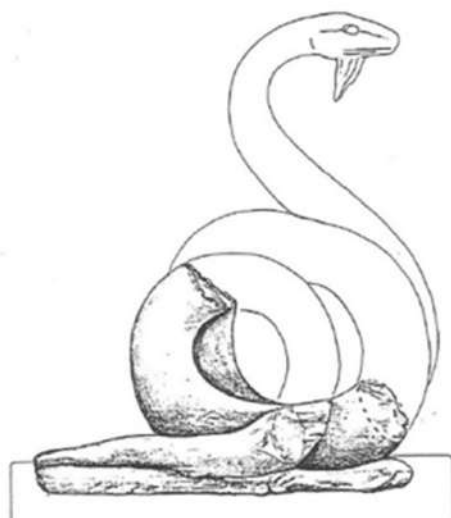
πουν τη χρονολόγησή της στα τέλη του 3ου έως τα μέσα του 2ου αι. π.Χ.

Η συμπλήρωσή της, με βάση τα σωζόμενα γράμματα, όπως προτείνεται παραπάνω, και η ταύτιση της αναθέτριας με τη βασίλισσα Λαοδίκη, κόρη του Σελεύκου Δ' και γυναίκα του Περσέα, επιτρέπουν ακριβέστερη χρονολόγηση, στη δεκαετία που προηγήθηκε της μάχης της Πύδνας, ανάμεσα στα έτη 179/178-168 π.Χ.

Η ανεύρεση της αποσπασματικής επιγραφής στον προθάλαμο του μεγάλου ναού, σε αποθέτη που περιείχε δύο νομίσματα του Περσέα και τμήμα ενός κολοσσικού μαρμάρινου φιδιού (14β), μας οδήγησαν στην ταύτιση του γλυπτού με τον Δία Μελίχιο, προστάτη της γονιμότητας, η επίκληση του οποίου, ως θεού, είναι γνωστή και από άλλα επιγραφικά παραδείγματα.

5. Αναπάντεχες βασιλικές ταφές στην Αγορά των Αιγών

Λίγα μόλις μέτρα βορειοανατολικότερα από τον αποθέτη των γλυπτών, στο κέντρο ενός περιστυλού ελληνιστικού κτηρίου και χαμηλότερα από το επίπεδο χρήσης του (εικ. 15α-β), εντοπίστηκε τη διετία 2008/2009 ορθογώνιο όρυγμα στο φυσικό έδαφος, διαστάσεων 10Χ8 μ., που περιείχε κατεστραμμένο πώρινο οικοδομικό υλικό, κεραμική, που δεν ξεπερνούσε την τελευταία δεκαετία του 4ου αι. π.Χ., και τρεις απροσδόκητες καύσεις νεκρών σε πολύτιμα μετάλλινα σκεύη.

14β. Γραφική αποκατάσταση του κολοσσικού φιδιού από τον πρόναο του μεγάλου ναού (Γ. Μιλτσακάκης).

Η ανθρωπολογική εξέταση των καμένων οστών που περιείχαν, η οποία διενεργήθηκε από τη Σέβη Τριανταφύλλου, έδειξε πως στην πρώτη από αυτές, που αποκαλύφθηκε το 2008 στη δυτική πλευρά του ορύγματος (εικ. 15γ) μέσα σε μια πολύτιμη χρυσή πυξίδα, καλά κρυμμένη σε χάλκινο σκεύος, περιέχονταν τα οστά νεαρού εφήβου, συνοδευμένα με χρυσό στεφάνι βαλανιδιάς και υπολείμματα χρυσοϋφαντου υφάσματος. Στη νότια πλευρά του ίδιου σκάμματος εντοπίστηκαν, την επόμενη χρονιά, δύο ακόμη μετάλλινα τεφροδόχα αγγεία (εικ. 15δ): μια ασημένια υδρία, όμοια με το ομοίοσχημο τεφροδόχο αγγείο από τον θάλαμο του Τάφου III («του Πρίγκιπα» της Μεγάλης Τούμπας), που περιείχε τα οστά ενήλικου ατόμου και ένας εντελώς σπάνιος, παναθηναϊκού τύπου ασημένιος αμφορέας, με τα οστά μικρού παιδιού, συνοδευμένα από χρυσό στεφάνι ελιάς, με εντυπωσιακή χρυσή διακόσμηση στο χείλος του και χαράξεις εικονιστικής παράστασης στο σώμα του αγγείου.

Το υλικό και η ποιότητα των μετάλλινων οστεοδόχων αγγείων, τα λιγοστά αλλά εντυπωσιακά κτερίσματα εντός τους (όμοια στη μορφή ή την κατασκευαστική ποιότητα με τα αντίστοιχα από τους ασύλητους τάφους της Μεγάλης Τούμπας), σε συνδυασμό (α) με τα ανασκαφικά δεδομένα, που

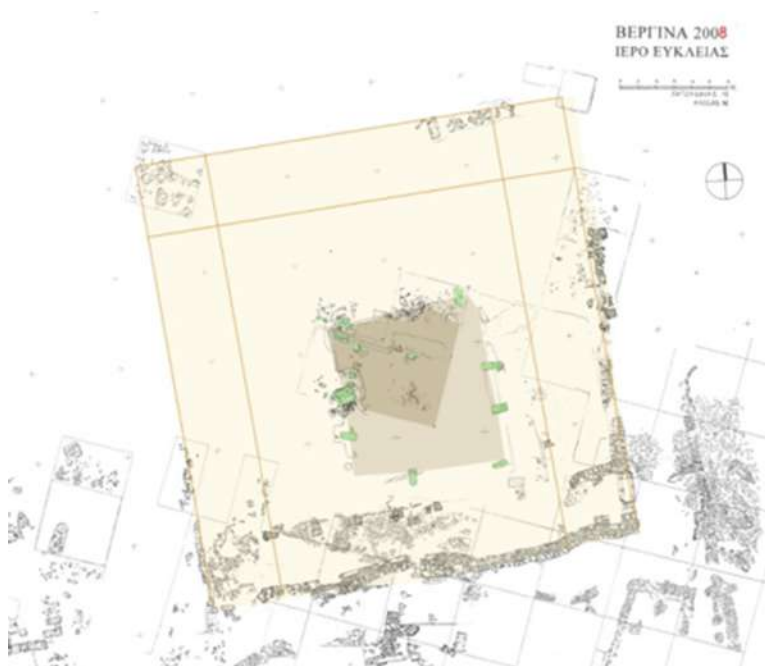
χρονολογούν την απόθεση όχι αργότερα από τα τέλη του 4ου αι. π.Χ., (β) τα ανθρωπολογικά πορίσματα για την ηλικία τους και (γ) τις μοναδικές συνθήκες απόκρυψής τους, μας οδήγησαν στην ερμηνεία τους ως βασιλικών ταφών και στην πιθανή συσχέτισή τους με ιστορικά γεγονότα που περιγράφουν το τέλος του Ηρακλή, γιου του Αλεξάνδρου και της Βαρσίνης, που δολοφονήθηκε, με εντολή του Κασσάνδρου, από τον Πολυπέρχοντα ο οποίος τους συνόδευε προς τη Μακεδονία, με την υπόδειξη, αφού τους σκοτώσει, να κρυφτούν τα λείψανά τους, με τρόπο που να μην προδίδει τη δολοφονία τους (Ιουστίνος 11, 10.2-3).

IV. Η βασιλική παρουσία στο νεκροταφείο Τάφοι των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων και ο τάφος «της Ευρυδίκης» στην περιοχή του τάφου «του Ρωμαίου»

Εργασίες για τη διαμόρφωση του χώρου προσπέλασης στον τάφο «του Ρωμαίου», του πλησιέστερου προς το βόρειο σκέλος της οχύρωσης των Αιγών, έφερε στο φως, το 1987, τον πρώτο λακκοειδή τάφο του 6ου αι. π.Χ. (540-30 π.Χ.), όπως βεβαιώνουν τα αττικά και κορινθιακά αγγεία που συνόδευσαν χάλκινα σκεύη και χρυσά και αργυρά κοσμήματα (εικ. 16α). Όπως γράφει ο Μανόλης

15α. Το Ιερό της Εύκλειας. Τμήμα της Αγοράς των Αιγών. Με κίτρινο η οικοδομική φάση του 4ου αι. π.Χ.

15β. Στον σκιασμένο χώρο ο αποθέτης απόκρυψης των οστεοδόχων αγγείων (τέλος 4ου αι. π.Χ.).

Εικ. 15γ. Χάλκινο σκεύος που περιείχε χρυσή πυξίδα-οστεοθήκη νεαρού εφήβου.

Εικ. 15δ. Ασημένιος παναθηναϊκού τύπου αμφορέας και ασημένια υδρία: οστεοδόχα σκεύη νηπίου και ώριμου ατόμου.

16α. Χρυσές περόνες αρχαϊκής ταφής (540/530 π.Χ.).

Ανδρόνικος: «Η ανεύρεση του τάφου αυτού είναι εξαιρετικά σημαντική, γιατί αποτελεί τον πρώτο τάφο του 6ου αιώνα π.Χ. που κατορθώσαμε να ανασκάψουμε στην περιοχή της Βεργίνας... Επειδή θεωρήθηκε βέβαιο πως ένας τέτοιος τάφος δεν μπορούσε να είναι απομονωμένος, αποφασίσαμε να ερευνήσουμε όλη την περιοχή ανατολικά από τον τάφο “του Ρωμαίου”. Όστρακα αττικών και κορινθιακών αγγείων του 6ου αι. π.Χ. αφθονούσαν στην επίχωση της περιοχής και μαρτυρούσαν ότι και άλλοι αρχαϊκοί τάφοι είχαν πιθανότατα διαταραχθεί».

Ο εντοπισμός από τον Μανόλη Ανδρόνικο ενδείξεων του αρχαϊκού νεκροταφείου και η επέκταση της έρευνας εκείνη τη χρονιά έφερε στο φως έναν μνημειακό τάφο, σε απόσταση μόλις 4 μ. ανατολικότερα και παράλληλο προς τον τάφο «του Ρωμαίου». Από την εξωτερική του μορφή τίποτε

δεν προμήνυε πως κάτω και πίσω από μια παραλληλεπίπεδη πώρινη κατασκευή μεγάλων διαστάσεων, κρυβόταν ένας μακεδονικού τύπου διθάλαμος τάφος, χωρίς αρχιτεκτονική πρόσοψη στη εξωτερική νότια πλευρά του, αλλά με εντυπωσιακή αρχιτεκτονική διαμόρφωση ιωνικού ρυθμού στη βόρεια πλευρά του θαλάμου που διατηρεί αναλλοίωτο όχι μόνον τον ανάγλυφο, αλλά και τον χρωματικό της διάκοσμο (εικ. 16β).

Μπροστά στην εντυπωσιακή αυτή διαμόρφωση είχε στηθεί από την αρχαιότητα ένας εντυπωσιακός μαρμαρίνος θρόνος, με πλούσια ανάγλυφη και επίχρυση διακόσμηση και με ζωγραφική παράσταση της αρπαγής της Περσεφόνης στο ερεισίνωτο.

Παρά τη σύλησή του, ο τάφος χρονολογήθηκε με ασφάλεια γύρω στα 340 π.Χ., χάρις στα όστρακα συντετριμμένων αγγείων που άφησαν

16β. Το εσωτερικό του τάφου «της Ευρυδίκης».

πίσω τους οι τυμβωρύχοι. Ο Μανόλης Ανδρόνικος εκτίμησε ότι «το μέγεθος, η πολυτέλεια, η εξαιρετικά φροντισμένη κατασκευή, ο πλούτος των κτερισμάτων (που συμπεραίνεται από τα ίχνη που διακρίνουμε στους τοίχους του θαλάμου) και τέλος ο μοναδικός θρόνος» είναι στοιχεία που δείχνουν ότι ο τάφος θα πρέπει να ανήκει σε γυναίκα βασιλικής γενιάς, ίσως την Ευρυδίκη, τη μητέρα του Φιλίππου, «της οποίας δύο τουλάχιστον αναθήματα στην πόλη των Αιγών είναι βεβαιωμένα από την ανεύρεση των ανεπίγραφων βάσεων τους».

Η συνέχιση της ανασκαφής ανατολικότερα από τον τάφο αυτό έδωσε τα επόμενα δύο χρόνια (1988-1989) ασύλητους και συλημένους τάφους του 5ου αι. π.Χ., με πολύ σημαντικά ευρήματα, που αποκαθιστούν πλέον την αδιάκοπτη συνέχεια της χρήσης του νεκροταφείου –και κατά συνέπεια της πόλης– των Αιγών για περισσότερο από μία χιλιετία (1000 π.Χ -1ος αι. μ.Χ.). Αναμένουμε την τελική τους δημοσίευση.

2. Οι τάφοι της Μεγάλης Τούμπας

Επιστροφή στην επανεξέταση του οστεολογικού υλικού

Η βασιλική παρουσία στους τρεις, τουλάχιστον, τάφους της Μεγάλης Τούμπας αντανάκλαται στο πλήθος και την ποιότητα των κτερισμάτων των δύο ασύλητων, μακεδονικού τύπου τάφων II (του Φιλίππου) και III («του Πρίγκιπα»), αλλά και στην εξαιρετική καλλιτεχνική ποιότητα των τοιχογραφιών που σώθηκαν στο εσωτερικό του κιβωτιόσχημου τάφου «της Περσεφόνης» και την πρόσοψη του τάφου II, με την εντυπωσιακή απεικόνιση σκηνών κυνηγιού. Ο τελευταίος τάφος εκπέμπει με τις απεικονιζόμενες μορφές, ανάμεσα στις οποίες αναγνωρίζεται ο νεαρός Αλέξανδρος Γ' και ο γενειοφόρος Φίλιππος Β', ένα πολιτικό μήνυμα που αιτιολογεί τη χρονολόγησή του στα χρόνια αμέσως μετά τη δολοφονία του Φιλίππου και την ανάρρηση στον μακεδονικό θρόνο του Αλεξάνδρου, αποκλείοντας, με ένα ακόμη επιχείρημα, το ενδεχόμενο της απόδοσης του τάφου στον Φίλιππο Γ' Αρριδαίο.

Η αποσυσχέτιση του τάφου II από τον ετεροθαλή αδελφό του Αλεξάνδρου Γ' και προσωρινό του διάδοχο μέχρι τη δολοφονία του μαζί με τη νεαρή γυναίκα του, Αδέα-Ευρυδίκη, το 316 π.Χ. από την Ολυμπιάδα, ενισχύθηκε προσφάτως από την επανεξέταση των οστών από τους δύο θαλάμους του τάφου II της Μεγάλης Τούμπας των Αιγών, που ανέλαβαν –με πρωτοβουλία της γράφουσας– ο Θεόδωρος Αντίκας και η Λώρα Αντίκας.

Τα νέα ανθρωπολογικά πορίσματα (α) επιβεβαιώνουν την ηλικία του νεκρού του θαλάμου, αλλά εντοπίζουν νέα σημάδια στον σκελετό του ενός ατόμου με μακρά ιππευτική ενασχόληση –που δεν είναι δυνατό να ανήκουν στον «προβληματικό» Αρριδαίο, και (β) αναχρονολογούν κατά μία τουλάχιστον δεκαετία την ηλικία της νεκρής του προθαλάμου, αποδίδοντας τα οστά της σε μια γυναίκα γύρω στα 32 της χρόνια, που δεν είναι δυνατό να ταυτίζεται με τη νεαρή γυναίκα του Αρριδαίου, που δολοφονήθηκε –μαζί με τον Αρριδαίο– στις αρχές της τρίτης δεκαετίας του βίου της, γύρω στα 21 της χρόνια.

Ανάλογη ανθρωπολογική επανεξέταση στα οστά του τάφου «του Πρίγκιπα» και «της Περσεφόνης», ελπίζουμε πως θα παράσχουν διεπιστημονικά δεδομένα που θα συμβάλουν στην μακρά συζήτηση για τις ταυτίσεις των νεκρών τους, προς όφελος της αρχαιολογικής επιστήμης.

Βιβλιογραφία

- Ανδρόνικος Μ., "Ανασκαφική έρευνα εις Βεργίναν Βεροίας", *ΠΑΕ* 1952 (1955), σ. 211-259.
- Andronikos M., "Deux stèles funéraires de Vergina", *BCH* 89, 1955, σ. 87-101.
- Andronikos M., "An Early Iron Age Cemetery at Vergina, near Beroea", *Balkan Studies* 2, 1961, σ. 85-98.
- Ανδρόνικος Μ. κ.ά., *Το ανάκτορο της Βεργίνας*, 1961 (σε συνεργασία με τους Χ.Μακαρόνα, Ν. Μουτσόπουλο, Γ. Μπακαλάκη).
- Ανδρόνικος Μ., "Ανασκαφή του αρχαίου ανακτόρου Βεργίνης", *ΑΔ* 16, 1960 (1962), *Χρονικά* σ. 212-214 (σε συνεργασία με τον Γ. Μπακαλάκη).
- Ανδρόνικος Μ., "Ανασκαφή του αρχαίου ανακτόρου Βεργίνης", *ΑΔ* 17, 1961/2 (1963), *Χρονικά* σ. 226-230 (σε συνεργασία με τον Γ. Μπακαλάκη).
- Ανδρόνικος Μ., *Βεργίνα Ι. Το νεκροταφείον των τύμβων*, 1969.
- Ανδρόνικος Μ., "Ανασκαφή στη Μεγάλη Τούμπα της Βεργίνας", *ΑΑΑ* IX.2, 1976 (1977).
- Ανδρόνικος Μ., "Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι της Μεγάλης Τούμπας", *ΑΑΑ* X, 1977 (1978), σ. 1-72.
- Ανδρόνικος Μ., "Ο βασιλικός τάφος της Βεργίνας και το πρόβλημα του νεκρού", *ΑΑΑ* XIII, 1980 (1981), σ. 156-167.
- Andronikos M., "Argumentum e silentio", *ΑΑΑ* XIII, 1980 (1981), σ. 354-365.
- Ανδρόνικος Μ., *Βεργίνα. Οι βασιλικοί τάφοι και οι άλλες αρχαιότητες*, 1984.
- Ανδρόνικος Μ., "Ανασκαφή στη Βεργίνα", *ΠΑΕ* 1981 (1984), σ. 55-61.
- Ανδρόνικος Μ., "Ανασκαφή στη Βεργίνα", *ΠΑΕ* 1982 (1983), σ. 52-56.
- Ανδρόνικος Μ., "Βεργίνα. Ανασκαφή 1987", *ΑΕΜΘ* 1, 1987 (1988), σ. 81-88, εικ. 1-11.
- Ανδρόνικος Μ., *Το χρονικό της Βεργίνας 1977* (1997).
- Ανδρόνικος Μ., *Βεργίνα ΙΙ. Ο τάφος «της Περοεφόνης»*, έκδ. της Αρχαιολογικής Εφημερίδας, αρ. 138.
- Wynn-Antikas L., Antikas Th., Saatsoglou-Paliadeli Chr., Kyriakou A., Tourtas A., "Data Base and Preliminary Observations on the Skeletal Remains Found in the Main Chamber of Tomb II at the Great Tumulus of Aegae", *ΑΕΜΘ* 2010.
- Δρούγου Στ., "Το ύφασμα της Βεργίνας. Πρώτες παρατηρήσεις", *Αμνητός. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο*, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 303-324.
- Δρούγου Στ., "Βεργίνα. Η πόλη των Αιγών. Συμβολή στην ερμηνεία των αρχαιολογικών ευρημάτων", *ΕΓΝΑΤΙΑ* 7, 2003, σ. 129-163.
- Δρούγου Στ., *Βεργίνα. Τα πήλινα αγγεία της Μεγάλης Τούμπας*, Αθήνα 2005.
- Δρούγου Στ. & Παλιαδέλη Χρ., *Βεργίνα. Ο τόπος και η ιστορία του*, εκδ. Μίλητος, Αθήνα 2005.
- Δρούγου Στ. & Καλλίνη, "Το θέατρο των Αιγών. Νέες Παρατηρήσεις και ευρήματα από την παλιά ανασκαφή", *ΑΔ* 69/70 (2014/2015), σ. 491-542.
- Δρούγου Στ., *Το αρχαίο θέατρο της Βεργίνας*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2017 (και στα αγγλικά).
- Drougou S., "The Gold-threaded Textile of Vergina-Aigai", *Festschrift fuer Heide -Froning* (eds. T. Korkut-B.Oezen-Kleine) Istanbul 2018, σ. 81-92.
- Κοτταρίδου Α., "Βεργίνα 1989. Ανασκαφή στο νεκροταφείο στα βορειοδυτικά της αρχαίας πόλης", *ΑΕΜΘ* 3, 1987 (1992), σ. 1-11, εικ. 1-12.
- Κυριάκου Α., "Ο 'Αποθέτης των γλυπτών' στο ιερό της Εύκλειας στη Βεργίνα. Πρώτη προσέγγιση της κεραμικής", *Η' Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική*, Ιωάννινα 2009, σ. 503-513.
- Κυριάκου Α., "Χρυσό στεφάνι ελιάς από το ιερό της Εύκλειας στη Βεργίνα / Αιγές: ένα αντικείμενο κύρους στα αρχαιολογικά του συμφραζόμενα", *Ηχάδιν Ι, Τιμητικός τόμος για την καθ. Στέλλα Δρούγου* (ΤΑΠΑ), 2006, σ. 674-694.
- Σαατσόγλου-Παλιαδέλη Χρ., *Τα Επιτάφια μνημεία από τη Μεγάλη Τούμπα της Βεργίνας*, Θεσσαλονίκη 1984.
- Σαατσόγλου-Παλιαδέλη Χρ., "Ευρυδίκη Σίρρα Ευκλεία", *Αμνητός, Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο*, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 733-745, πιν. 144.
- Σαατσόγλου-Παλιαδέλη Χρ., "Σκέψεις με αφορμή ένα εύρημα από τα Παλατίτσια", *Αρχαία Μακεδονία V. Ανακοινώσεις κατά το Πέμπτο Διεθνές Συμπόσιο. Θεσσαλονίκη, 10-15 Οκτωβρίου 1989*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 1339-1371.
- Σαατσόγλου-Παλιαδέλη Χρ., "Χρ. Βεργίνα 1990. Ανασκαφή στο Ιερό της Εύκλειας", *ΑΕΜΘ* 4, 1990 (1993), σ. 21-34, σχ. 1-3, εικ. 1-12.
- Saatsoglou-Paliadeli Chr., "Queenly appearances at Vergina-Aegae. Old and new epigraphic and literary evidence", *ΑΑ* 2000, σ. 387-403.
- Σαατσόγλου-Παλιαδέλη Χρ., *Βεργίνα. Ο τάφος του Φιλίππου. Η τοιχογραφία με το κυνήγι*, Εκδ. Της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, αρ. 231, Αθήνα 2004.
- Σαατσόγλου-Παλιαδέλη Χρ., Κυριάκου Α., Μητσοπούλου Ε., Τούρτας Α., "Παλιές υποχρεώσεις και αναπάντεχα ευρήματα στις Αιγές", *ΑΕΜΘ* 22 (2008), σ. 177-182.
- Σαατσόγλου-Παλιαδέλη Χρ., Παπαγεωργίου Π., Μανιάτης Γ., Τριανταφύλλου Σ., Κυριάκου Α., "Μικροανασκαφή σ' ένα αναπάντεχο εύρημα από την αγορά των Αιγών: η διεπιστημονική προσέγγιση", *ΑΕΜΘ* 22, 2008, σ. 183-190.
- Σαατσόγλου-Παλιαδέλη Χρ., Κυριάκου Α., Μητσοπούλου Ε., Τούρτας Α., "Πολύτιμα ταφικά σύνολα από την Αγορά των Αιγών. Ι: Η αρχαιολογική εικόνα και η ιστορική ερμηνεία της", *ΑΕΜΘ* 23 (2009), σ. 117-122.
- Σαατσόγλου-Παλιαδέλη Χρ., Παπαγεωργίου Π., Μανιάτης Γ., Κυριάκου Α., Τούρτας Α., "Πολύτιμα ταφικά σύνολα από την αγορά των Αιγών ΙΙ. Η διερεύνηση στο εργαστήριο", *ΑΕΜΘ* 23, 2009.
- Σαατσόγλου-Παλιαδέλη Χρ., "Ενεπίγραφο απόσπασμα από την περιοχή του θεάτρου των Αιγών", *Κεράμια φίλιας. Τιμητικός τόμος για τον Ιωάννη Τουράτσογλου* (εκδ. Σήμα), σ. 13-21, εικ. 1-2.
- Σαατσόγλου-Παλιαδέλη Χρ., *Τα μαρμάρινα από τη Θόλο του καθηγητή Δημήτρη Παντερμαλή* (εκδ. Σ. Πινιάτογλου-Θ. Στεφανίδου-Τιβέριου), Θεσσαλονίκη 2010, σ. 225-234.

ABSTRACT

The royal presence at Aigai Old and new excavation finds of the Aristotle University of Thessaloniki at Vergina Chrysoula Paliadeli

*Emeritus Professor of Classical Archaeology Aristotle University Thessaloniki, Greece
Themes in Archaeology Magazine 2018, 2(3): 372 - 387*

The article reconsiders old and presents recent material evidence which reflects the presence of royalties at the archaeological site of Vergina, and thus certifies its identification with the old capital of the ancient Macedonian kingdom. Originally suggested by the British historian, N.G.L.Hammond, in 1968, Aegae would have remained a possibility, were it not for the systematic excavation of the site, operated by the Aristotle University of Thessaloniki, since 1938. In 1976, Prof. Man. Andronikos decided to complete his investigation of the greatest among the hundreds of *tumuli* he had already excavated in the previous decades; the material evidence revealed on the upper levels of the Great Tumulus, during that year, supported Hammond's suggestion, and foresaw the impressive finds which were revealed in the next four years. The expansion of the excavation in the area between the palace and the cemetery of the fortified ancient city, which is still operated by the Aristotle University, has endowed us with rich material evidence, vindicating the identification of the site with the old capital of the ancient Macedonian kingdom.

Key words: Vergina, Aegae, Ancient Macedonia, Eurydice queen of Amyntas III of Macedon, Philippeion